

vyložené karty

VÁCLAV HAVEL

Rok 1988 nebyl pro Československo jen rokem několika zaokrouhlených výročí. Byl to i rok - jak se k jeho osmičkové povaze hodí - politicky pro nás dost důležitý. Nedožili jsme se sice žádného náhlého zvratu, ať už k lepšímu nebo k horšímu, ale něco se přeci jen stalo; byly tak říkajíc vyloženy karty.

Lidé začali dávat konečně viditelněji najevo, že se už nechtějí apaticky smířovat s vnucenými poměry a že jsou schopni dělat pro svou svobodu i cosi víc než jen doma u rádia tiše sympatizovat s Chartou, v zaměstnání si pod stolem vyměňovat samizdatovou literaturu a občas tleskat v příšeří hlediště nějakému svobodnějšímu představení. Ukázala to statečná účast mnoha tisíců občanů na nezávislých manifestacích, ale ne jen ona: všude se najednou hovoří daleko otevřeněji než dosud, dokonce i uvnitř navýsost oficiálních struktur; stále víc "povolených" umělců, vědců i novinářů začíná nazývat věci zase pravými jmény bez ohledu na následky, které to pro ně má; dlouho a pečlivě budovaná zed mezi nezávisle se projevujícími občany a společnostmi jako by se začínala drobit a rozpadat; zdá se, že lidé už mají dost nespohobnosti vlády řešit problémy, které sama nakupila, a že je už omrzela jejich vlastní opatrnost.

Své karty ovšem vyložilo i mocenské centrum; nejen že sebe samo přestrukturovalo tak, aby nebylo opravdu nic ponecháno náhodě, čímž vzalo společnosti poslední iluze, ale neváhalo už zcela nedvojsmyslně ukázat - ať už vodními děly, novým zatýkáním, nejrůznějšími zákazy či beznadějnou polovičatostí svých reformů -, jaké je pravé pozadí jeho řeči o "přestavbě" a "demokratizaci": zachovat existující totalitní struktury, ať to stojí, co to stojí. "Dialog nebude," řekl sebevědomě pan Štěpán na Václavském náměstí, aby to hned druhý den na tómtéž místě výmluvně dosvědčil, když se osobně ujal velení nepříteli (naštěstí) fungujících stříkaček. Tu větu lze číst jen jediným možným způsobem: zanechte naději na nějaký skutečný pohyb a změnu.

Karty jsou tedy vyloženy. Jak bude hra pokračovat, to dnes asi nedokáže odhadnout nikdo. Stříkačky sice fungují špatně, ale občanské sebevědomí také nezačne po dvaceti letech své devastace fungovat bez problémů a ze dne na den. Snadná hra to tedy nebude - pro žádnou stranu. Důležité však je, že "hra" vůbec začala. Nebo přesněji: že vstoupila do nové fáze. Do fáze, kdy se dá už stěží předstírat, že se v ní o nic nehraje.

A jak to v takových okamžicích pravdy bývá, vynořilo se nutně i to, co se s železnou pravidelností vynořuje vždycky, když se dostává totalitní systém komunistického typu do krize (nebo když se naopak snaží sám sebe zreformovat). Totiž pochybnost o samém jeho pilíři a zároveň jeho formálním sebezdurodnění, kterým je známé - a demokratičnost každé ústavy popírající - dogma o vedoucí úloze komunistické strany. Jinými slovy: znovu se vynořila idea pluralismu. Tedy názor, že žádná ideologie, doktrína či politická síla nesmí být předem a natrvalo, tj. zákonem, nadřazena jiným a že o politickou moc se mohou stejným právem ucházet všichni.

Nejde přirozeně o nic nového. Díky kvasu, kterého jsme svědky dnes téměř v celém sovětském bloku, vynořuje se tato idea všude kolem nás. Komunistické vedení se k ní staví v různých zemích různě. Gorbačov mluví o "socialistickém pluralismu", čímž asi myslí pluralitu názorů uvnitř komunistické strany jako vedoucí síly i mimo ni; Rakowski mluví

o politickém pluralismu zřejmě s úmyslem vyhradit opozici několik křesel ve vládě a parlamentu, a tím jednak pootevřít ventil společenské nespokojenosti, jednak odvést pozornost od své noční můry, kterou je pluralismus odborový; nejdál zatím došel člen vedení maďarské strany Imre Poszgay, když řekl zcela bez obalu, že v nové maďarské ústavě nemá klauzule o vedoucí úloze strany prostě co dělat.

U nás byla tato myšlenka nahlas vyřčena letos v říjnu v manifestu nově ustaveného Hnutí za občanskou svobodu (HOS), příznačně nazvaném Demokracií pro všechny. A není náhoda, že se tak stalo právě letos: nastal-li čas vykládání karet, musela být vyložena i tato. Poslední, ale svým způsobem nejdůležitější.

Cena zmíněného manifestu - nejen v tomto bodě, ale celkově - není ovšem v originalitě jeho myšlenek. Většina toho, co se v něm říká, jsou víceméně samozřejmosti, které už dávno vědí snad všichni soudní lidé. (Na čemž nic nemění fakt, že několik detailů manifestu může naopak vyvolávat spory.)

Jeho cena je v něčem jiném: že tyto samozřejmosti vyřkl souhrnně, veřejně a jako východiska k politické práci, nikoli tedy jen jako něčí privátní názor.

Co z HOS vzejde, ukáže teprve čas. Možná se záhy včlení do společenského života jako jeho integrální, byť vládou příliš nemilovaná součást (jak je tomu v případě Charty 77); možná to bude zatím jen semínko čehosi, co začne nést plody až ve vzdálenější budoucnosti; možná bude celá "věc" tvrdě potlačena (trestní stíhání bylo zatím zahájeno opravdu pouze "ve věci", nikdo konkrétně tedy dosud obviněn nebo uvězněn nebyl). Ať tomu bude ale jakkoli, jedno je jisté už dnes: že byla mezi jinými základními věcmi konečně nahlas vyslovena i obecně sdílená pochybnost o smyslu ústavního zakotvení vedoucí úlohy jedné strany, je nesmírně důležité; co se tím stalo, nemůže se už odestát; všem, kdo vidí, že král je nahý, bude zvolání o jeho nahotě znít v uších přinejmenším tak dlouho, dokud se král neobleče, anebo aspoň tak dlouho, dokud vata strachu nezacpe poslední vnímavé ucho (což je dnes už velmi nepravděpodobná alternativa).

Rok 1988 přinesl samozřejmě mnohem víc nadějných věcí než jen tento manifest. I kdyby však nepřinesl nic jiného, bylo by to dost; ať bude hra dál probíhat jakkoli, tuhle novou kartu v ní rozhodně přehlédnout nelze. Ostatně kdoví, zda by bez těch druhých mohla být vůbec vyložena.

Jakkoli je ovšem z perspektivního hlediska důležité, že rok 1988 - mezi jiným - protrhl také tabu kolem vedoucí úlohy strany a vyzval k rehabilitaci politiky, přeci jen to asi není to nejaktuálnější, před co nás postavil. Tím se mi zdá být otázka trochu jiné "vedoucí role". Totiž otázka, co jí v bezprostředně nadcházejícím čase získá - zda probouzející se svobodný duch, zdravý rozum a občanská hrdoť, anebo vodní stříkačka.

Může jí získat samozřejmě i ta stříkačka. Ale určitě jí nezíská natrvalo. Zmáčet šaty a vystrašit je totiž jedna věc a odstranit občanskou nespokojenost věc druhá. Tu může stříkačka spíš posílit než odstranit. A zastaví logiku politických a ekonomických dějů už vůbec není v jejich silách.

Do nového roku bychom měli tedy vstupovat bez jakýchkoli iluzí, ale zároveň s jistotou, že se nemýlil jistý bachař, který mi 28. října v cele řekl: Pravda je na vaší straně!